

УДК 347.6

Padun E. V.

**STATUTORY REGULATION OF THE INSTITUTE
OF ADOPTIVE UPBRINGING IN UKRAINIAN
FAMILY LAW**

Є.В. Падун

*здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін
ННІ права та психології НАВС*

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ІНСТИТУТУ ПРИЙОМНОГО ВИХОВАННЯ
В СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. Ставши незалежною державою, Україна розпочала процес розбудови демократичного устрою. Цей період не був легким, відбувалися кардинальні зміни в усіх сферах суспільства. Однак наразі можна вести мову про те, що попри усілякі негаразди, держава Україна визнала, що проблеми дитинства, дотримання прав та інтересів дитини є її першочерговим завданням. В Україні відбувся і продовжує відбуватися нині активний процес формування національного законодавства та механізмів щодо реалізації державної політики в сфері дитинства [1, с.55-56]. Науковці наголошують, що державна політика відіграє основну роль при захисті прав та інтересів дітей, адже саме держава в особі уповноважених органів має гарантувати захист сім'ї та неповнолітніх [2, с.25]. При цьому деякі з них звертають увагу на те, що державна політика у сфері захисту прав та інтересів дітей – це цілеспрямована, систематична, спеціально організована діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, освітніх закладів, різноманітних інститутів громадянського суспільства, спрямована на удосконалення механізмів реалізації прав неповнолітніх і забезпечення ефективного захисту їх прав та законних інтересів [3, с.6-7]. Основними напрямками державної політики, а отже й законотворчого процесу є створення національного механізму дотримання прав дитини, в тому числі дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, максимальної їх реалізації та захисту з огляду на існуючі міжнародні стандарти та міжнародну практику у зазначеній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики прийомного виховання в Україні останнім часом приділяється значна увага. Значний внесок у вивченні та дослідженні інституту прийомної сім'ї здійснили Г.М. Бевз, І.В. Пеша, В.О. Кузьмінський, Н.Г. Доля, О.І. Нескучаєва, К.П. Соколова, В.Г. Захарченко, В.Г. Карпенко, А.Й. Капська, Н.М. Комарова, Л.С. Волинець, З.Л. Зайцева, О.О. Яременко, Р.О. Мойсеєнко, О.Г. Антонова – Турченко, І.Б. Іванова, В.Євко, Г.Стасюк, Н.К. Асанова, В.Брутман, І. Васильківська, В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі національного законодавства, яке регламентує правовий порядок передачі дітей, позбавлених батьківського піклування в сім'ї прийомних батьків чи прийомних вихователів.

Основні результати дослідження. Вагомим внеском в загальну справу охорони дитинства стала ратифікація Україною 27 лютого 1991 р. Конвенції ООН про права дитини. Включивши Конвенцію ООН про права дитини в систему національного законодавства, наша держава визнала, що діти є особливо уразливою групою з огляду на їх вік, психічний і фізичний розвиток, і що вони потребують спеціального постійного догляду і захисту, а також взяла на себе низку зобов'язань у рамках Конвенції, зокрема здійснити реформування законодавства відповідно до міжнародних стандартів. На думку українського екс-омбудсмена Н.І. Карпачової, забезпечення прав дітей відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини потребує консолідації зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості, а також підвищення рівня освіченості дітей та дорослих про існуючі механізми і можливості захисту конституційних прав та свобод дитини; запровадження єдиної загальнодержавної програми виховання підростаючого покоління; розробки та впровадження системи організації дозвілля дітей, доступної для кожної дитини; забезпечення дієвого механізму запобігання та боротьби з найгіршими формами використання дитячої праці; посилення відповідальності за порушення прав дитини [4, с.4]. Загалом, ратифікація Конвенції ООН про права дитини стала поштовхом для прийняття в Україні низки нормативно-правових актів, направлених на поліпшення становища дітей, реформування суспільного устрою з метою подолання негативних процесів та явищ у сфері охорони та захисту прав дитини.

На підставі положень Конституції України, Конвенції ООН про права дитини та інших міжнародних документів у 2001 р. прийнято Закон України «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», а також ряд інших законів, спрямованих на забезпечення захисту прав та інтересів дітей. Законом України «Про охорону дитинства», охорону дитинства в Україні визначено як стратегічний загальнонаціональний пріоритет з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, соціальний захист та всебічний розвиток. Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні. У ст.3 названого Закону визначено, що всі діти на території

України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи. У порядку, встановленому законодавством, держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав. Крім того, законом окреслено основні заходи щодо охорони дитинства. Серед таких слід назвати: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання. Виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди [5].

Крім того, прийняті закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». Також відповідно до міжнародних стандартів внесені зміни до ряду законів, що сприяють посиленню соціальної захищеності сімей з дітьми. Упродовж останніх років реалізовано низку державних програм, спрямованих на забезпечення прав дитини, у тому числі таких, як Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 рр., Державна програма підтримки сім'ї на період до 2010 р., Державна програма боротьби з торгівлею людьми до 2010 р., Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Окремо слід виділити Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 р.» [6].

Проблема соціального сирітства дітей в Україні є однією із тих, яка потребує нагального вирішення, оскільки має дуже негативний наслідок – порушується конституційне право дитини на сімейне виховання та батьківське піклування, що в свою чергу, є порушенням одного з базових прав дитини, проголошених Конвенцією ООН про права дитини [7, с.12]. На державному рівні визнано, що до основних причин, що зумовлюють дитячу безпритульність та бездоглядність належать неспроможність батьків утримувати дитину, жорстокі форми виховання дітей в сім'ях, неспроможність або небажання сім'ї виконувати виховну функцію. Одним із напрямків подолання сирітства визнано створення та поширення форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [8].

Визнання необхідності розробки нових підходів щодо піклування над дітьми, які з будь-яких причин позбавлені сімейного виховання, чимало сприяла діяльність установ ООН в Україні. Крім того, усвідомленню змін допомогло й ознайомлення з практикою прийомної сім'ї, яка поширена в багатьох країнах світу. В документах ООН та ЮНІСЕФ простежується визнання наявності інституту прийомної сім'ї в системі державної опіки над дітьми як свідчення про успішний соціальний розвиток тієї чи іншої країни. Іншою обставиною, що спонукала до пошуку нових форм виховання дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків, безумовно стало те, що існуюча система державної опіки над дітьми-сиротами і дітьми, що залишилися без батьківського піклування, функціонує вже понад 85 років і була орієнтована на колективні форми виховання дітей. Але тепер, коли визначено зовсім інші пріоритети у вихованні дітей, особлива увага стала приділятися впровадженню інституту прийомного виховання.

Правове регулювання щодо утворення та функціонування прийомних сімей в Україні здійснюється відповідно до Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 565 від 26 квітня 2002 р. (зі змінами і доповненнями, внесеними Постановами КМУ 23 травня 2012 р.) та відповідно до глави 20-1 Сімейного кодексу. Правовою основою функціонування дитячих будинків сімейного типу є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» від 26 квітня 2002 р. № 564 (зі змінами, внесеними Постановами КМУ, останні 23 травня 2012 р.) та глава 20-2 Сімейного кодексу України.

Висновки. Отже, поступова відмова від інституціональних форм утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, держава визнала, що одним із найважливіших завдань є створення оптимальних умов для підтримки соціально незахищених категорій дітей. Сьогодні найбільш ефективним у цьому відношенні визнається передача дітей цієї категорії на виховання у сім'ю. Саме шляхом створення альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна виконати вимоги міжнародних документів щодо забезпечення права дитини, в тому числі дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування – зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння.

Потреба людини в турботі про ближнього повинна сьогодні культивуватися суспільством, заохочуватися всіма можливими способами і, безумовно, «експлуатуватися», але, звичайно в межах розумного (допустимого). Це означає, що законодавець повинен знайти способи підтримки тих громадян, які відважилися взяти на себе турботу про дітей, і стимулювати тим самим останніх громадян до подібної поведінки. Треба погодитись із науковцями, які наголошують, що повинні бути закріплені і відповідні міри контролю за діями опікунів, піклувальників, патронатних вихователів, прийомних батьків, які гарантували б здійснення прав та інтересів підопічних осіб [9, с.56]; що на державному рівні потрібно усвідомити, якщо держава делегує сім'ї обов'язки з утримання і виховання дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, то повинна і надати цій сім'ї належну матеріальну підтримку [10, с.81].

З огляду на наведене вище, переконана, що дотримання законодавства про захист прав дитини, і як наслідок поліпшення умов розвитку дитини, повинно розглядатися як передумова сприятливого соціально-економічного і демографічного майбутнього, як проблема національного значення, що потребує першочергового вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Мироненко В.П.* Загальні засади міжнародного та національного законодавства у сфері захисту прав дитини. Система державних органів захисту прав дитини в Україні / В.П. Мироненко // Нотаріат для вас. – 2012. – № 12. – С. 55-60.
2. *Тавлуй О.В.* Державно-правова політика в сфері охорони дитинства // Юридична наука. – 2012. – № 10. – С. 25 – 34.
3. *Іванова Ю.О.* О государственной политике в сфере защиты прав и законных интересов несовершеннолетних // Адвокат. – 2009. – № 6. – С.6-7.
4. *Карпачова Н.І.* Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. До 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини. – К. : 2010. – 230 с.
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 30. – 2001. – Ст. 142.
6. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 р.: Указ Президента України від 22 жовтня 2012 р. № 609/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 81. – Ст. 3255.
7. Соціальне сирітство в Україні: Експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування // Авт.кол. Волинець Л.С., Комарова Н.М., Антонова-Турченко О.Г., Іванова І.Б., Пеша І.В. – К. : Вид-во «Студцентр». – 1998. – 120 с.
8. Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 263-р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 20. – Ст.1488.
9. *Михеева Л.Ю.* Институт опеки и попечительства в современных условиях // Государство и право. – 2003. – № 5. – С.53-59.
10. *Карпенко О.* Сімейні форми утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового реформування // Право України. – 2001. – № 3. – С.79-81.

Падун Є.В. Нормативно-правове регулювання інституту прийомного виховання в сімейному законодавстві України

У статті розглянуто правове регулювання інституту прийомного виховання в сімейному законодавстві України. Зосереджено увагу на законних та підзаконних нормативно-правових актах, в яких передбачено порядок передачі дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та інші форми прийомного виховання.

Ключові слова: дитина-сирота; дитина, позбавлена батьківського піклування; прийомне виховання; прийомна сім'я; дитячий будинок сімейного типу.

Падун Е.В. Нормативно-правовое регулирование института приемного воспитания в семейном законодательстве Украины

В статье рассмотрено правовое регулирование института приемного воспитания в семейном законодательстве Украины. Сосредоточено внимание на законных и подзаконных нормативно-правовых актах, предусматривающих порядок передачи детей-сирот или детей, лишенных родительского попечения в приемные семьи, детские дома семейного типа и иные формы приемного воспитания.

Ключевые слова: ребенок-сирота; ребенок, лишенный родительского попечения; приемное воспитание; приемная семья; детский дом семейного типа.

Padun E.V. Statutory regulation of the institute of adoptive upbringing in Ukrainian family law

The article depicts the statutory regulation of the institute of adoptive upbringing in Ukrainian family law. Attention is focused on legal and non-legislative acts, which foresee the transfer procedure of an orphan-child or a child deprived of parental care to a foster family, family type orphanage or any other form of foster upbringing.

Key words: orphan child; child deprived of parental care; foster upbringing; foster family; family type orphanage.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2015.